Een goed jaar voor bremrapen

Jelle van Dijk

Inleiding

Bremrapen behoren tot de merkwaardigste planten van onze flora. Dat geldt niet alleen voor hun uiterlijke verschijning, maar ook voor hun leefwijze.
De bremraapplant bestaat bovengronds uit een stevige stengel waaraan bruingele bloemen ontspruiten. Bladgroen ontbreekt geheel.
Voor de voedselvoorziening is de bremraap dan ook geheel op andere planten aangewezen. De wortels van de bremraap boren zich in de wortels van een andere plant. Op deze wijze komt de bremraap aan voldoende water en voedingsstoffen. Bremrapen zijn dus echte parasieten. De bloemen zijn na enkele dagen al verwelkt. Ze worden bruin en stijf en blijven aan de stengel zitten. Omdat de stengel enigszins 'verhout', blijft de uitgebloeide bremraap nog maanden na de bloei zichtbaar en herkenbaar.
De naamgever van de bremrapenfamilie is de Grote bremraap. De stengel van deze plant, die wel 80 cm hoog kan worden, is van onderen knolvormig verdikt. Vandaar het woordje "raap" in de naam bremraap. De Grote bremraap parasiteert op bremsoorten. In Zuid-Europa, met z'n uitgestrekte bremstruwelen, kom je deze bremraap nogal eens tegen. In ons land is het een zeer zeldzame soort, die op de Gewone brem parasiteert en slechts op een paar plaatsen in Noord-Brabant en Gelderland te vinden is.

Zeedorpenlandschap

Nergens in ons land zijn zoveel bremrapen te zien als in de kalkrijke duinen tussen Bergen in Noord-Holland en Den Haag. Het gaat daarbij om de soorten Walstrobremraap, Blauwe bremraap en Bitterkruidbremraap. Het is dus blijkbaar niet alleen de aanwezigheid van de 'gastheerplant' die de verspreiding bepaalt, want de soorten die als 'gastheer' optreden hebben een veel ruimere verspreiding in ons land. Hoewel al het benodigde voedsel aan de gastheerplant onttrokken wordt, speelt het kalkgehalte van de bodem blijkbaar ook een belangrijke rol. Ten noorden van Bergen beginnen immers de kalkarme duinen en daar ontbreken bremrapen geheel. Zoemen we verder in op de ligging van de groeiplaatsen, dan zien we dat bremrapen vooral rond de oude zeedorpen te vinden zijn.
De duinen rond de zeedorpen werden tot in de tweede helft van de vorige eeuw voor allerlei doeleinden gebruikt. Zo werden in vlakke valleitjes akkertjes aangelegd waarop groenten en aardappelen werden geteeld.
Een naam als "Guytedel" herinnert nog aan de tuinbouw-activiteiten van de familie Guyt in de Coepelduynen. Bij Zandvoort en Egmond zijn trouwens nog heel wat duinakkertjes in gebruik.
Verder herinnert de naam Wantveld in Katwijk en Noordwijk nog aan de tijd dat in de duinen dichtbij het dorp de netten te drogen werden gelegd. Een bekende activiteit vanuit de zeedorpen was ook het laten grazen van schapen en geiten, het verzamelen van brandhout en het steken van plaggen voor de potstallen. Door die veelheid van kleinschalige ingrepen is rond de dorpen een duingebied ontstaan met een gevarieerde, bijzondere flora. Botanici spreken dan ook vaak van de flora van het zeedorpenlandschap.
Deze plantengemeenschap kenmerkt zich door veel bijzondere soorten, die buiten dit eertijds sterk verstoorde duingebied, niet of slechts sporadisch te vinden zijn.
Het gaat daarbij om soorten als Nachtsilene, Wondklaver, Grote tijm, Kleine steentijm, Geelhartje, Hondskruid en Duinsalomonszegel. En als kers op de taart de drie genoemde soorten bremrapen!

Bitterkruidbremraap - Astridboulevard - 25 juni 2016

In onze omgeving is de flora van het zeedorpenlandschap vooral in de Coepelduynen goed ontwikkeld. Aan de noordkant van Noordwijk aan Zee worden veel minder typerende soorten gevonden dan in de Coepelduynen. Voor het afgraven van de oude holes van de vroegere golfbaan was de zeedorpenflora hier veel gevarieerder. Nu resten slechts enkele restanten langs de randen van dit gebied.
Het derde gebied met kenmerkende soorten van het zeedorpenlandschap, ligt op het terrein van de Noordwijkse Golfclub. Hier zijn nog duidelijk duinakkertjes te herkennen. Deze akkers werden geëxploiteerd door de bewoners van het nabij gelegen Langeveld, waar in de late Middeleeuwen al een kapel gebouwd werd.

Regenrijk voorjaar

De verspreiding van bremrapen in geografische zin wordt, zoals hiervoor werd geschetst, vooral bepaald door de aanwezigheid van de gastheerplanten, het kalkgehalte van de bodem en door 'reuring' in de bodem in het nabije of verre verleden. Wordt aan deze voorwaarden voldaan, dan zal er in het vroege voorjaar ook nog eens een flinke plens water moeten vallen, willen we de bremrapen ook werkelijk te zien krijgen. Dat laatste is trouwens niet uniek voor bremrapen. Veel soorten in de duinen zijn sterk afhankelijk van regenval in het voorjaar.

Dat geldt bijvoorbeeld ook voor het zeldzame orchideetje Hondskruid. Omdat deze soort na 1960 steeds minder gevonden werd, vroeg de toenmalige directeur van het Rijksherbarium (Dr. S.J. van Oostroom) mij in 1975 om jaarlijks het aantal bloeiende orchideetjes in de Coepelduynen te tellen. Het Hondskruid kwam omstreeks die tijd eigenlijk alleen nog voor bij Noordwijk en Wijk aan Zee.
De resultaten van mijn tellingen (na 1985 voortgezet door Mart Gielen) varieerden van nul exemplaren in een droog voorjaar tot ruim 200 na een regenrijk voorjaar.
Een vergelijkbare variatie treedt op bij bremrapen. Blijkbaar is er voor de bremraap in droge omstandigheden te weinig vocht uit de gastheer te halen om tot volle wasdom te kunnen komen.

Walstrobremraap - Astridboulevard - 25 juni 2016

Walstrobremraap

Het eerst in bloei komt de Walstrobremraap. In een warm voorjaar verschijnen ze vaak al in de eerste week van mei. Deze bremraap parasiteert op Glad walstro en Geel walstro, twee soorten die in het zeedorpenlandschap op veel plaatsen te vinden zijn. De grootste groeiplaats van de Walstrobremraap bevindt zich op het Katwijkse Wantveld. Het gaat hierbij om het deel tussen de grote parkeerplaats en de Binnenwatering. Op 18 juni van dit jaar zag ik alleen al langs de rand van die parkeerplaats ruim 150 ex. staan. In de Coepelduynen kun je vooral aan de noord- en zuidzijde de meeste Waltrobremrapen verwachten.
In de bermen van villapark De Zuid wordt deze bremraap zelden aangetroffen, maar dat geldt niet voor de strook langs de Koningin Astridboulevard, ingeklemd tussen de laaggelegen parkeerplaatsen en het trottoir van de eigenlijke boulevard. Vooral bij hotel De Baak zijn vaak stevige exemplaren te zien.
Ten noorden van Noordwijk vind je deze bremraap vrijwel jaarlijks langs de vroegere greens van de golfbaan of wat daar nog van over is. Verder noordelijk is er maar één plek waar jaarlijks groepjes Walstrobremrapen verschijnen: het terrein van de Noordwijkse Golfclub. Vooral de duinen langs de Weideweg vormen een waar bolwerk van deze soort.

Walstrobremraap - Wantveld Katwijk - 18 juni 2016

Gaan we verder noordwaarts, dan duurt het tot vlak voor Zandvoort voordat het zin heeft weer naar een Walstrobremraap te zoeken.
Rest nog te vermelden dat de Walstrobremraap in ons land beperkt blijft tot de kalkrijke duinen tussen Bergen (NH) en Cadzand, Schouwen uitgezonderd. Daarnaast komt deze soort sporadisch voor op rivierduintjes langs de Gelderse IJssel.

Blauwe bremraap

Als de eerste Walstrobremrapen uitgebloeid raken, schieten de bloeistengels van de Blauwe bremraap de grond uit. Dat zijn er soms wel tien tot twintig bij elkaar als de soort parasiteert op Duinaveruit. Meer verspreid staan de bloeistengels tussen het Duizendblad, de tweede soort waarop deze soort parasiteert. Nog sterker dan de Walstrobremraap is de Blauwe bremraap gebonden aan plaatsen waar de grond in het verleden is omgewoeld. In het eigenlijke duingebied tref je deze soort daarom zelden aan. In de Noordduinen zijn weleens Blauwe bremrapen gezien op plaatsen waar bunkers zijn aangelegd. Van het terrein van de Noordwijkse Golfclub is slechts een waarneming uit 1988 bekend.
Aan het ontbreken van Duinaveruit ligt dit niet! Zo is deze soort een opvallend talrijke soort in de Coepelduynen, maar Blauwe bremrapen vind je er vrijwel niet. Mij is alleen een groeiplaats in het duin achter de Berghstichting bekend, waar dit jaar 36 bloeistengels te zien waren. Daarentegen zijn de pollen met Duinaveruit wel in trek langs Bosweg, Northgodreef en Dennenweg. Ook bij pollen Duinaveruit op braakliggende bouwkavels waren dit jaar veel Blauwe bremrapen te zien. Dat was bijvoorbeeld het geval bij de kavels langs de Bosweg waar vroeger het Zingerhotel en de villa van de familie Vogelaar stonden. In totaal werden langs de Bosweg en op de aanliggende bouwkavels 440 bloeistengels geteld.
Een bijzondere groeiplaats vormen de bermen in De Zuid. Hier parasiteert deze bremraap vrijwel uitsluitend op Duizendblad. Alleen aan de Dennenweg, bij de achteringang van het Heinekencomplex, parasiteert deze bremraap ook op Duinaveruit. Sommige bekende groeiplaatsen uit het verleden zijn verdwenen, vooral door

acties van bewoners van het aanliggende pand. Een berm met een gevarieerde begroeiing van duinplanten vinden zij niet passend bij hun villa, waarna zij de berm omwerken tot een gazonnetje dat vaak gemaaid wordt. Daarbij

Blauwe bremraap - De Zuid - 15 juni 2016

worden nogal eens ook enkele bomen en struiken geplant. Nog erger wordt het als een deel van de berm bestraat wordt om een extra parkeerplaats te realiseren. Op deze manier gingen fraaie groeiplaatsen langs de Rembrandtweg, Spinozaweg en Beethovenweg verloren. Gelukkig bleken er enkele nieuwe groeiplaatsen te zijn ontstaan, zoals aan het begin van de Beethovenweg. Door de bijzondere omstandigheden was het totaalaantal bloeistengels in De Zuid ongekend hoog: 384. De belangrijkste groeiplaatsen lagen dit jaar langs Dennenweg (170), Beethovenweg (100), Rembrandtweg (50), Spinozaweg (20) en Koningin Astridboulevard (40). Vermoedelijk komt het aantal voor De Zuid boven de 400 uit, want ook in sommige particuliere tuinen zijn vrijwel jaarlijks Blauwe bremrapen te zien.
Een bijzondere groeiplaats in onze regio vormen sommige bermen van de provinciale weg N206. En juist deze groeiplaatsen stelden dit jaar teleur. Op de groeiplaats bij het viaduct over de Herenweg aan de noordkant van Noordwijkerhout, in sommige jaren goed voor ruim 50 planten, was nu geen enkele Blauwe bremraap te zien. Ook de groeiplaats bij het viaduct over de Van der Weijdenlaan, in 2014 goed voor 190 bloeistengels, stelde nu niet veel meer voor. Slechts enkele bremrapen waren hier nog te zien. Beter verging het de groeiplaats bij de Corneliabrug die in 2015 ontdekt werd met 14 planten. Nu waren op precies dezelfde plaats 40 bloeistengels te tellen.
In ons land is de Blauwe bremraap alleen te vinden in de duinen tussen Bergen (NH) en Hoek van Holland. Ook op Goeree is deze soort te vinden. In het binnenland komt de Blauwe bremraap vrijwel nergens meer voor.

Bitterkruidbremraap

Deze bremraap parasiteert op Bitterkruid, een forse, stijf behaarde composiet met fraaie 'paardenbloem-bloemen'. Op foto's van de Bitterkruidbremraap zie je zelden ook een bloeiende plant van Bitterkruid staan. Eddy Weeda schrijft in zijn *Nederlandse Ecologische Flora* dat deze bremraap zoveel vocht en voedingstoffen aan de gastheerplant onttrekt, dat deze plant hierdoor meestal niet meer in bloei komt. Mijn ervaring met deze soort is, dat de bremraap verschijnt op het moment dat het Bitterkruid net bladeren en een beginnende bloeistengel ontwikkelt. Groei en bloei van de Bitterkruidbremraap gaan zo snel, dat we alleen nog een uitgebloeide bremraapstengel zien als het Bitterkruid tot volle wasdom is gekomen. Hoewel de meeste geparasiteerde planten van Bitterkruid niet in bloei komen, lukt het toch ook wel bloeiende planten te vinden met een bremraap er naast.
Van de drie genoemde bremraapsoorten heeft de Bitterkruidbremraap het kleinste verspreidingsgebied: de duinen tussen Bergen (NH) en Den Haag. Het merkwaardige bij deze soort is dat hij in dit beperkte areaal plaatselijk zeer talrijk kan zijn. Dit jaar ging het bij Wijk aan Zee om enkele duizenden stengels, terwijl het bij Noordwijk om ruim duizend bloeistengels ging.
De grootste groeiplaats lag dit jaar langs de Koningin Astridboulevard. Vooral in de strook tussen het trottoir en de laaggelegen parkeerplaats iets ten noorden van restaurant "het Zuiderbad" stonden er vele honderden. Een opmerkelijke groeiplaats, omdat in deze zone de Rimpelroos nogal overheersend aanwezig is. Vorig jaar

Blauwe bremraap - Bosweg - 15 juni 2016

liet de gemeente de rozen bij de grond afzagen. Dit had tot gevolg dat licht en regenwater de bodem goed konden bereiken, waardoor de zaadbank, met daarin blijkbaar veel zaad van Bitterkruid en Bitterkruidbremraap, tot leven kon komen.

Bitterkruidbremraap met Bitterkruid - Astridboulevard – 25 juni 2016

In de bermen van De Zuid is deze bremraap alleen langs de zuidzijde van de Boerhaaveweg gevonden. In het aansluitende deel van de Coepelduynen was de Bitterkruidbremraap echter volop aanwezig en ging het om vele honderden planten.
Langs de Bosweg waren dit jaar ook meer bloeistengels te zien, evenals in het gebied Noordrand Noordwijk. Het terrein van de Noordwijkse Golfclub is altijd een goed gebied voor deze soort geweest en dat was in 2016 niet anders.

De meest noordelijke vondsten werden gedaan in de bermen van het deel van de Noraweg dat grenst aan het terrein van de golfclub.

Klimopbremraap

De drie bovengenoemde bremrapen zijn echte duinsoorten waarvan het aantal sterk beïnvloed wordt door de regenval.
Dat laatste is bij de Klimopbremraap niet het geval. Deze bremraap groeit in klimopperkjes waarbij de grond doorgaans geheel wordt afgedekt door de klimopbladeren. Blijkbaar wordt hierdoor de invloed van verdroging beperkt.
Deze bremraapsoort is de laatste decennia behoorlijk toegenomen in ons land.
Waarschijnlijk speelt de opwarming hierbij een rol, want in Zuid- en Midden-Europa was deze bremraap altijd al op veel plaatsen te vinden.
De langst bekende groeiplaats in onze regio ligt op het terrein van "de Wilbert" in Katwijk a/d Rijn. Verder was de rotonde bij Albert Heijn (de vroegere Konmar) in 't Heen een bekende plaats. Met het verwijderen van de Klimop verdween hier ook de Klimopbremraap. De laatste jaren is de Klimopbremraap met vele honderden te vinden bij het Katwijkse raadhuis. Dat geldt in iets mindere mate voor de klimophaag van het kerkhof van Voorhout.
Groeiplaatsen met tientallen bloeistengels zijn verder gemeld van de Nieuwe Offemweg en een particuliere tuin in Noordwijkerhout (Mossennest). Dit jaar vond ik één uitgebloeid exemplaar in een klimopperkje op begraafplaats Duinhof in Lisse.

Overige soorten

Bij de aanleg van de Zuidelijke Randweg in Voorhout werd halverwege een brede strook ingezaaid met wilde bloemen. I
n 2007 bleken hier enkele tientallen Klavervreters te staan. Deze bremraap parasiteert hier vooral op Rode klaver. Of dit een spontane vestiging betreft of dat zaad van deze soort met het zaaipakket mee liftte, is niet meer na te gaan. In ieder geval neemt het aantal planten hier af.
Voor de volledigheid moet hier ook de Distelbremraap worden genoemd. In 1969 vond Michiel Boerman in de AWD bij het Starrenbroek twintig groepjes forse bremrapen. Het Nationaal Herbarium bestempelde deze planten als Walstrobremrapen. Naar aanleiding van de vondst van Distelbremrapen in 2000 in het Noord-Hollandse deel van de AW-duinen, werd het materiaal uit 1969 opnieuw onderzocht. Nu werd de determinatie van Boerman bevestigd.

Klimopbremraap - kerkhof Voorhout - 13 juli 2016